

Bernard Kruithof

P.J. Buijnsters & L. Buijnsters-Smets, *Lust en Leering. Geschiedenis van het Nederlandse kinderboek in de negentiende eeuw*. Zwolle: Waanders, 2001, 504 blz., ISBN 90 400 9529 9, 56, 90 Euro.

Dit gezamenlijke werk van de emeritus-hoogleraar in de Nederlandse literatuur van de achttiende eeuw P.J. Buijnsters en de kunsthistorica Leontine Buijnsters-Smets is in alle opzichten een prachtig boek. Het bevat honderden afbeeldingen, waarvan veel in kleur, uitvoerige lijsten van bekende en ook veel onbekende kinderboeken. Het is smakelijk uitgegeven, op mooi papier en niet het minst belangrijke: het is met grote liefde en precisie geschreven. Daarmee is dit een waardig standaardwerk over kinderboeken in Nederland in de negentiende eeuw.

De beide Buijnsters beginnen eerder, in de achttiende eeuw, wanneer voor het eerst ontspanningslectuur speciaal voor kinderen verschijnt - al was en bleef nog lange tijd het ideaal van ontspanning sterk gekleurd door opvoedkundige idealen. Een titel uit 1823 als *Sandfort en Merton, of de nadeelige gevolgen eener verkeerde en heilrijke uitwerkselen eener verstandige opvoeding* spreekt in dit verband boekdelen. De tijdgenoot zag daar niets verwonderlijks in; uiteraard dienden kinderen moreel gevormd te worden door wat ze lezen of voorgelezen kregen. Kinderlijke ondeugden moeten het ontgelden en dan vooral de snoepzucht - heel de negentiende eeuw komen snoepers te pas, zelfs als ze geen opzet in de zin hebben, zoals een meisje een muis in de val streng toespreekt:

't Is omdat gij altijd snoeptet,

Altijd at,

Dat gij hier zit, en een prooi zijt

Voor de kat.' (1835)

Met het idee dat alle kinderboeken uit de negentiende eeuw een brave Hendrik als hoofdpersoon hebben, wordt in dit boek voorgoed afgerekend. In 22 hoofdstukken worden bijna evenveel verschillende genres onderscheiden, gedeeltelijk chronologisch behandeld en voorzien van een schat aan informatie over schrijvers, boekhandelaren, uitgevers, illustratoren en veranderingen in productietechnieken. Zo kon er in elk geval gelachen worden om de komische avonturen van Moeder Hubbard, Vrouw Trot en soortgenoten. 'Geen moralistisch of stichtelijk gepreek, alleen maar een gek verhaal tot vermaak', zoals Buijnsters het formuleert. Ontleend aan het Engels, verschenen er tal van bewerkingen over de hond, die menselijke trekjes had en zijn vrouwtje, dat alles voor hem over had.

Griezelen konden de kinderen bij sprookjes - een genre waartegen Verlichtingspedagogen grote bezwaren hadden vanwege de leugenachtigheid ervan. De oudste Nederlandse vertaling van de sprookjes van Moeder de Gans verscheen in 1754. In veel Nederlandse bewerkingen van Franse en Duitse sprookjes - de gebroeders Grimm waren in 1812 begonnen met hun *Kinder- und Hausmärchen* - werden al te gruwelijke details weggelaten. En terecht, zo vond een recensent uit 1862: 'het verschrikkelijke, als element van tragisch genot voor de kleinen mag volstrekt niet worden weggelaten. Doch die deze sprookjes voor onze kinderen thands vertolkt, zal zich toch van eenige bloederigheden te onthouden hebben, en b.v. liefst niet in bijzonderheden verhalen hoe 't groote zwaard van den reus diens eigen zeven kindertjes onthoofde.'

Vaderlandse gevoelens konden de kinderen ontlenen aan de kinderliederen van J.P. Heije, nu vergeten, maar tekstschrijver van klassiekers als 'Er zaten zeven kikkertjes' en 'Zie de maan schijnt door de bomen'. Indertijd berustte zijn faam vooral op aanschouwelijke liederen over de helden uit ons verleden als Piet Hein, Michiel de Ruyter en andere jongens van Jan de Witt en mannen van stavast. Populair was ook het werk van de onderwijzer P.J. Louwerse, die historische boeken schreef over 'Kloek volk met kloeken moed, of de overwintering op Nova-Zembla in de jaren 1596-1597' (1873) en andere voor zichzelf sprekende titels. Het waren boeken 'zoo echt nationaal, zoo geschikt om in het hart van iederen Hollandschen jongen snaren te doen trillen', zoals Het Nieuwe Schoolblad in 1899 schreef.

Niet voor jongens maar voor meisjes was het genre 'poppenopvoeding'. Door aan meisjes uit te leggen hoe zij het beste hun pop konden opvoeden, konden ze meteen leren hoe ze later als moeder hun kinderen groot behoorden te brengen. Zoals het heette in 1819 in het *Prentboek tot vermaak en onderwijs voor kinderen*:

*'Het popje, wiegje en Huissieraad
Leert, meisjes! u den moederstaat'*

Een van de poppenboeken heet dan ook eenvoudig *Moedertje spelen. Een prachtig prentenboek voor leerzame meisjes* (ca. 1890). Bijzonder is ook een illustratie waarop Wilhelmina als aankleedpop staat. De aanstaande koningin, het is 1898, kan uitgeknipt en aangekleed worden, en speelt naar keuze met een hond, een hertje, een boeket bloemen of een prachtige pop.

Stoute kinderen, in de traditie van Struwwelpeter en Max en Moritz, zijn in de tweede helft van de negentiende eeuw erg populair. Mietje speelt met een mes, en onverbiddelijk gebeurt het ergste:

*'Het mes schiet uit,
Door niets gestuit!
En snijdt haar middendoor!'*

Een apart hoofdstuk is ingeruimd voor Sinterklaas. In 1850 publiceerde de Amsterdamse onderwijzer Jan Schenkman een boek over de Goedheiligman. Vanaf die tijd is Sinterklaas neergezet zoals we hem nu nog kennen, met Zwarte Pieten en de stoomboot uit Spanje.

Zelf bezig zijn werd de kinderen geleerd in boekjes met spelletjes, opgaven, raadsels en knip- en plakwerk. Leerzaam en toch leuk. Een beroemdheid in dit genre was Elise van Calcar, propagandiste van de Fröbelschool. Ronduit schitterend en zeer zeldzaam zijn de boeken met beweegbare prenten, aankleedpoppen en 'pop up' boeken. Duur waren die ook, en daarom waren ze voor maar weinig kinderen weggelegd.

De beide Buijnsters hebben een geweldig boek geschreven dat de lezer met vertederende bewondering en heimwee terugvoert naar een verloren paradijs, de wereld van het kinderboek.